

ВИТЯГ ІЗ
Проекту організації території
Карпатського біосферного заповідника
та охорони його природних комплексів, який знаходиться
у процесі затвердження Міністерством екології
та природних ресурсів України

ТОМ 2
ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ТА ПРОБЛЕМ. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ
ЗАПОВІДНИКА НА ДЕСЯТЬ РОКІВ.
П'ЯТИРІЧНИЙ ПЛАН ЗАХОДІВ. ЗАСОБИ ТА РЕСУРСИ

Розділ 4.

4.1.1.5. Впровадження спеціалізованих програм з охорони видів території Карпатського біосферного заповідника.

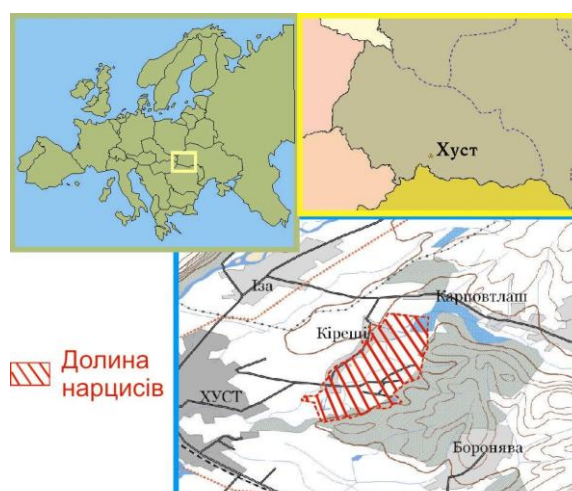
Захід 16. Реалізація програми щодо збереження унікального природного об'єкту «Долина нарцисів» (С. 100-104).

Долина нарцисів (рис. 4.1) розміщена на висоті 175-185 м над рівнем моря серед Хустсько-Солотвинської котловини на Закарпатті і займає площу 256,5 га. Особливою її цінністю є наявність найбільшої на Європейському континенті рівнинної популяції рідкісного високогірного виду нарцису вузьколистого (*Narcissus angustifolius* Curt.).

Narcissus angustifolius, відповідно до свого статусу рідкісного виду, занесений до «Красных книг СССР» за 1975 і 1984 рр., «Червоних книг України. Рослинний світ» за 1996 і 2009 рр., Додатку II «Бернської Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі». Згідно з К.А. Малиновським та іншими науковцями, *N. angustifolius* віднесений до критично загрожуваних рослин (перша категорія рідкісності). Лучні угруповання з участю *N. angustifolius* включені до «Зеленої книги України» за 2009 р.

У межах ПНДВ «Долина нарцисів» охороняються лучно-болотні комплекси, які є унікальними в Європейському масштабі. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 147-р від 23 лютого 2011 р. «Долині нарцисів» погоджено надання статусу водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Рис. 4.1. Місцезнаходження Долини нарцисів у межах Європи та Закарпаття.

Нарцис вузьколистий – це середньоєвропейський високогірний вид, що поширений в Альпах, на Балканах та в Карпатах. На думку В.І. Комендара рівнинна популяція утворилась у гляціальний період внаслідок витіснення льодовиком нарцису в рівнинні райони Закарпаття із Мармароських та Свидовецьких гір. Ще донедавна цей вид займав значні площі в Закарпатській низовині, проте внаслідок господарської діяльності людини ареал його поширення різко скоротився.

Біорізноманіття

Долина нарцисів у різні пори року демонструє унікальне природне різноманіття. Тут зростає 507 видів вищих судинних рослин, зустрічається 97 видів хребетних тварин, з яких до Червоної книги України (2009) занесені 22 види рослин та 12 видів тварин.

Неповторну гаму кольорів створюють у квітні зарості білоцвіту весняного (*Leucojum vernum*) та шафрану Гейфеля (*Crocus heufelianus*), різні види хрестоцвітих та інші. Дещо пізніше, на початку травня, з'являється суцільно білий килим із квітучого нарцису. На заболочених місцях панує жовтий колір калюжниць та різних видів жовтців. Рожевуватого відтінку Долині нарцисів надає велика кількість червонокнижних видів орхідей. Осінній аспект створюють світло фіолетові квіти пізньоцвіту, що також занесений до Червоної книги України.

Долина нарцисів є справжнім раєм для орніто- та ентомофауни. Тут зустрічаються сирій сорокопуд (*Lanius excubitor*), чорний лелека (*Ciconia nigra*), сапсан (*Falco peregrinus*), деркач (*Crex crex*), гніздиться багато інших рідкісних видів. Комахи представлені такими рідкісними видами нічних метеликів як сатурнія мала (*Eudia pavonia* L), сатурнія грушева (*Saturnia pyri* Den.& Schiff.), бражник Прозерпіна (*Proserpinus proserpina* Pall.) тощо.

Проблеми збереження

Головною сучасною проблемою Долини нарцисів є **порушення гідрологічного режиму цієї території**, що призвело до обміління річки Хустець та пересихання деяких природних водотоків. Нарцис вузьколистий – вологолюбний вид, що зростає на добре зволжених луках. Порушення гідрологічного режиму відбулося внаслідок вирубки у минулому старих широколистяних лісів по всій прилеглої території водозбірного басейну, проведення гідромеліоративних робіт на початку 70-х років минулого століття, сучасне активне водокористування населення (влаштування штучних ставків, свердловин на сусідніх територіях) та інше. Погодні умови в окремі посушливі роки, зокрема недостатня кількість опадів переважно у вегетаційний період, негативно впливають на популяцію нарцису. Опосередковано впливають також глобальні кліматичні зміни, внесення на прилеглих територіях добрив та гербіцидів, кислотні атмосферні опади, забруднення водотоків побутовими відходами та ін.

Припинення традиційного господарювання. Слід наголосити на тому, що лучні екосистеми Долини нарцисів упродовж тривалого часу перебували під інтенсивним антропогенним впливом. Зокрема протягом століть тут традиційно проводили вирубування, викорчовування та випалювання деревно-чагарникової рослинності, лучна рослинність щорічно викошувалася і територія активно використовувалася для випасання худоби у весняний і осінній періоди. Унаслідок сучасного зменшення кількості худоби у населення, що проживає у зоні діяльності Долини нарцисів, припиняється сінокосіння, випасання худоби та розчистка деревно-чагарникової рослинності.

Припинення цих видів традиційного господарювання призводить до масового заростання масиву вербами та іншими чагарниками, які витісняють лучну рослинність, у тому числі і нарцис вузьколистий.

Зривання та витоптування. Через низький рівень екологічної культури населення частими є випадки зривання, викопування та витоптування особин нарцису. А щорічно Долину нарцисів у період цвітіння відвідують близько 11-18 тисяч чоловік і чисельність їх невпинно зростає.

Природоохоронні регулятивні заходи

Серед першочергових природоохоронних заходів, спрямованих на постійну підтримку лучно-болотних екосистем Долини нарцисів, популяцій нарцису вузьколистого та інших рідкісних видів флори і фауни є відновлення гідрологічного режиму, який був властивий цій території у домеліоративний період. Для отримання бажаного результату необхідно:

- влаштувати серії перепадів (водоспадів) на річці Хустець – 5-10 шт.;
- влаштувати шлюзи на меліоративних каналах – 5-10 шт.;
- влаштувати перепади-загати на водотоках з переплетених вербових гілок і оглеєного ґрунту – загалом до 10 шт.;
- здійснювати вирубку деревно-чагарникової рослинності, залишаючи її тільки вздовж водотоків і берегів річки Хустець;
- щорічно здійснювати сінокосіння після періоду обнасіння нарцису (середина липня-кінець вересня);
- проводити штучний підсів насіння нарцису вузьколистого у місцях, де щільність популяції є низькою;
- здійснювати випасання худоби на певній піддослідній території у ранньовесняний і осінній періоди з метою вивчення динаміки рослинного покриву;
- забезпечити необхідний режим охорони території, залучати на період цвітіння нарцису до охорони території волонтерів з представників громадськості, місцевих жителів, силових структур, тощо.

Наукові дослідження та моніторинг

З метою збереження біорізноманіття та оптимізації екологічної ситуації в Долині нарцисів започатковано комплексні дослідження абіотичних та біотичних факторів, які прямо чи опосередковано впливають на стан історично сформованих природних комплексів. Програми і методики таких досліджень пройшли експертизу у Центральній геофізичній обсерваторії України. Дослідження біотичних факторів проводитимуться у співпраці з Інститутом екології Карпат, Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, біологічним факультетом Ужгородського національного університету та іншими науково-дослідними установами. Серед першочергових заходів слід:

- розробити проект відновлення гідрологічного режиму в Долині нарцисів;
- організувати гідрометеопост і налагодити збір даних;
- закласти серію дослідних ділянок для вивчення водного режиму ґрунтів і фізико-хімічного складу ґрунтових вод;
- влаштувати 5 перепадів-загат на річці Хустець для підняття рівня води у руслі річки та уповільнення її течії;
- влаштувати 5-10 водорегуляційних шлюзів на головних меліоративних каналах;
- утримувати у належному стані три існуючі гідрологічно-ботанічні стаціонари з вивчення рослинного покриву та структури фітоценозу в залежності від підняття рівня ґрунтових вод та забезпечувати моніторинг наукових даних згідно з програмою досліджень;
- влаштувати водно-балансовий стаціонар на річці Хустець та налагодити відповідні заміри;
- проводити дослідження снігового покриву на стаціонарних ділянках протягом снігового періоду;
- започаткувати моніторинг гідрологічного режиму на прилеглих територіях;
- завершити флористичні та ценотичні дослідження з виготовленням геоботанічних карт на цифровій основі;
- виготовити цифрові карти поширення на даній території рідкісних видів, у тому числі і нарцису вузьколистого;
- закласти моніторингові ділянки для ведення довгострокових спостережень за якісними і кількісними змінами у флорі і фауні масиву і на прилеглих землях;

- організувати стаціонарні спостереження за станом рідкісних і фонових видів рослин та тварин;
- створити базу даних про процеси, які відбуваються в Долині нарцисів;
- провести дослід з впливу випасу та випалювання травостою.

Еколого-освітня робота

Для проведення еколого-освітньої роботи слід:

- систематично проводити лекції та бесіди для населення і відвідувачів на природоохоронну тематику;
- видавати буклети, статті в газетах та журналах із висвітленням проблем охорони та збереження Долини нарцисів, результати наукових досліджень та еколого-освітніх заходів тощо;
- перевидати буклет «Запрошуємо на бал весни» в Долині нарцисів;
- залучити дитячі, юнацькі та громадські екологічні організації до збереження Долини нарцисів шляхом проведення активної пропагандистської компанії через ЗМІ, екологічні уроки, лінійки та інші заходи (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Перелік заходів, необхідних для збереження Долини нарцисів.

Природоохоронні заходи	
1.	Проведення щорічної вирубки та викорчовування верб, залишаючи їх тільки вздовж меліоративних каналів і берегів річки Хустець.
2.	Проведення сінокосіння після обнасінення нарциссу.
3.	Утримання в належному стані перепадів.
Науково-дослідна діяльність	
4.	Утримання водно-балансового пункту на річці Хустець та аналіз даних.
5.	Утримання гідрологічних шлюзів (5 шт).
6.	Утримання ботаніко-гідрологічних наукових полігонів (профілів – 5 шт) біля встановлених шлюзів для спостереження за динамікою рослинного покриву і рівня ґрунтових вод.
7.	Завершення флористичних та ценотичних досліджень з виготовленням геоботанічних карт на цифровій основі.
8.	Моніторинг гідрометеорологічного режиму в Долині нарцисів, на прилеглих територіях та розробка рекомендацій щодо проведення регулятивних заходів.
9.	Моніторинг на наукових полігонах для спостереження за динамікою рослинного покриву та аналіз даних.
10.	Моніторинг тваринного світу на наукових полігонах та аналіз даних.
11.	Моніторинг снігового покриву на стаціонарних ділянках протягом снігового періоду та детальний аналіз даних.
Еколого-освітня діяльність	
12.	Забезпечення належного функціонування еколого-освітнього центру «Музей Нарцису».
13.	Створення інтерактивних засобів експозиції «Музею Нарцису».
14.	Видання рекламно-пропагандистської продукції про «Долину нарцисів».